

HEVES MEGYE FELSZABADULÁSA

Dr. NAGY JÓZSEF

1. A fasiszta terror utolsó hónapjai Heves megyében

1941-ben a magyar uralkodó osztályok rövidlátása és reakciós magatartása ismét belevitte az ország lakosságát egy olyan háborúba, amelyben a magyar népnek semmi keresnivalója nem volt. A kassai provokáció ürügyét felhasználva, támadást indítottak a Szovjetunió ellen, amely pedig igen kedvező feltételeket biztosított Magyarországnak számára abban az esetben, ha megőrzi semlegességét.

A német villámháború terve, a Szovjetunió gyors lerohanása azonban megfeneklett a szovjet hadsereg ellenállásán, s így a várt könnyű zsákmány helyett a magyar kormánynak is egyre nagyobb áldozatokot kellett hozni és magyar katonák százezreit dobták frontra a hitleri Németország érdekeinek a védelmében. Miközben a német fasiszták arról álmodoztak, hogy 1941. november 7-én díszszemlét tartanak Moszkvában, a szovjet hadsereg megállította a fasiszta seregek előnyomulását, a volgai csata után pedig megkezdte a szovjet állam elfoglalt részeinek a felszabadítását. A szovjet hadsereg előnyomulásának hatására a doni és voronyezsi katasztrófa után fejvesztettség következett be a magyar kormánykörökben. A Kállay-kormány a vörös hadsereg előnyomulásától félve, megpróbál Angliához és az USA-hoz közeledni, ugyanakkor újabb csapattesteket dobnak a frontra, hogy a német követelésnek eleget tegyenek.

Az összeomlás közeledtével azonban a németek egyre elégedetlenebbek a magyar uralkodó osztályok politikájával. Attól tartanak, hogy Magyarország Olaszország példáját követve kilép a háborúból és 1944. március 19-én megszállják az országot, hogy ezáltal kényszerítsék a háború folytatására ingadozó szövetségesüket. A Sztójay-kormány megalakulása, a munkásság és szegényparasztság elleni terrorintézkedések, a baloldali elemek fokozott üldözése, a zsidó lakosság likvidálása, mind a szélsőjobboldali elemek előtérbe állítását mutatják. egyben viszont a haláltusáját vívó fasiszta rendszer kapkodó kísérleteit is jelentik.

A Heves megyei dolgozó nép számára ugyancsak a végső megpróbáltatás évét jelentette 1944. A nép belefáradt a háborúba, a nyo-

morba, nélkülözésbe, ugyanakkor a vezetőkörök fokozottabb áldozatvállalást követeltek tőle. Január 5-én jelent meg a kormány rendelete a mezőgazdasági munkakényszeréről. A rendelet értelmében február 15-ig minden mezőgazdasági munkavállaló köteles volt valahol szerződést kötni. Aki ezt elmulasztotta, annak február 20-ig az előljáráson kellett jelentkezni, hogy számára munkahelyet jelöljenek ki. A rendelet kimondotta azt is, hogy aki a munkavállalási kényszernek nem tesz eleget, azt internálják és munkatáborokba szállítják [1]. A mezőgazdasági munkások máskor is általában a téli hónapokban kötötték meg szerződésüket a munkaadókkal, azonban ez a rendelet most mégis ellenállást váltott ki az agrárproletariátus részéről, mivel a megyei munkabérmegállapító bizottság a maximális béreket az 1943-ban érvényben volt béreknek megfelelően állapította meg [2]. Ezek a bérek a fokozódó infláció mellett már 1943-ban sem biztosították a létminimumot, a munkások tehát, ha létüket biztosítani akarták, nem fogadhatták el ezeket a feltételeket.

Hatósági kényszerrel, a csendőrség nyomására mégis sikerült elérni, hogy a munkások leszerződtek a birtokosoknál. Komolyabb ellenállásra ekkor csak Egerbakta, Tarnalelesz, Füzesabony, Demjén, Kerecsend, Egerszalók és Egerszólát községekben került sor, ahol a munkások szervezeten megtagadták a kedvezőtlen feltételek aláírását [3]. Az itteni dolgozók közül kétszázat — a mozgalom vezetőit, irányítóit — internáltak, illetve kényszerszerződéssel az alföldi nagybirtokokra vittek dolgozni. A szerződés megkötése azonban nem jelentette azt, hogy a munkások belenyugodtak az alacsony munkabérekbe. Az alispán fél-éves jelentése arról számol be, hogy „a munkabérek mindenütt felülmúlják a hatósági kereteket”. A mezői munkák megindulása után a birtokosok, ha nem akarták, hogy földjük műveletlen maradjon, kénytelenek voltak emelni a cseléd- és napszám-béreket. A munkafegyelen különösen azokon a birtokokon, ahol a hatósági bérekhez ragaszkodtak, romlott. Az alacsony gabonaárak miatt a részes aratási és cséplési munkákat a munkások nem akarták elvállalni. Az ellenállásra jellemző, hogy hivatalos beismerés szerint is „több helyen hatósági beavatkozásra volt szükség. A vármegye területén a tavasz folyamán hatszáz munkás lett honvédelmi munkára kirendelve” [4]. Az ellenálló munkásokkal szemben gyakran alkalmazták a kényszerszerződtetést is.

A rendkívül súlyos közellátási helyzet is fokozta az elégedetlenséget. 1944-ben a jegyre kiszolgáltatót minimális élelmiszer mennyiséget is már csak kenyérből és lisztből tudták biztosítani. Zsírellátásra havonta 6825 kg margarint utaltak ki, azonban ezt is csak májusig tudták biztosítani. A júniusi fejadagot augusztusban osztották ki, a júliusi és augusztusi fejadag pedig még szeptember elején sem érkezett meg [5]. A húsellátásnál ugyancsak komoly problémák voltak. Hús-jegyre a nyári hónapok folyamán havonta egyszer birkahúst osztottak, szeptembertől azonban már ezt sem tudták biztosítani. Szeptembertől a kenyérellátás is mind bizonytalanabbá vált. Más közszükségleti cikkek biztosítása még kevésbé volt megoldva. Lábbeli ellátásra kapott

ugyan júniusban bőrkiutalást a megye, a kiutalt bőrmennyiség azonban nem érkezett meg [6].

A parasztságtól követelt terménybeszolgáltatást a megye vezetői igyekeztek maradéktalanul behajtani. 1943 első felében még sikerül túl is teljesíteni a beszolgáltatást, 1943 második felétől azonban a beszolgáltatott termékmennyiség már csökken. A 100 holdon aluli gazdaságok — melyek a beszolgáltatás fő terhét viselték — 1943 első felében 138 %-ban, 1943 második felében 62 %-ban, 1944 első felében pedig 66 %-ban tettek eleget beszolgáltatási kötelezettségüknek [7]. A parasztság között általános volt az elégedetlenség a beszolgáltatással szemben és igyekeztek azt szabotálni.

A nép többsége felháborodva fogadta a zsidó lakosság elleni intézkedéseket is. Március végén, a Sztójay-kormány hatalomra kerülése után jelent meg a rendelet, mely sárga csillag viselésére kötelezte a zsidókat és kimondotta az összes kamarákból és közhivatalokból való eltávolításukat. Április közepén zárolták a zsidó vagyonokat és azonnali hatállyal bezáratták a zsidó üzleteket. Május 5-én jelent meg a gettórendelet, mely a városokban és nagyobb községekben zsidó negyedek létesítését írta elő. Ennek megfelelően Eger, Gyöngyös városokban, Hatvan és Tiszafüred községekben gettókat állítottak fel, a községekben lakó zsidó lakosságot pedig a Szucs melletti bagolyuki bányatelepre telepítették. Ez Egerben 1620, Gyöngyösön 1824, Hatvanban 1121, Tiszafüreden pedig 701 főt érintett. A községekből 1285 személyt telepítettek ki [8]. A gettóba szállított családok csak a legszükségesebb használati cikkeket vihették magukkal. Különösen embertelenül bántak el a faluról kitelepített lakosokkal, akiket elhagyott és dűledező barakkokban zsúfoltak össze. A gettózás is azonban csak átmeneti állapot volt, mert június—július folyamán megindult a zsidó lakosság kiszállítására Németországba.

A lakosság háborúba való belefáradása és rendszerrel szembeni elégedetlensége mutatkozik meg a katonaszökevények nagy létszámában is. 1944 júliusában és augusztusában több mint 300 Heves megyei illetőségű katonaköteles személy ellen adtak ki körözési parancsot [9]. Ezek nagyrésze Heves község, illetve a hevesi járás, Nagybátony, Rózsaszentmárton, Selyp, Szurdokpüspöki területére való volt.

A német megszállás után méginkább fokozódott a haladó és baloldali elemek elleni terror. Március 21-én a belügyminiszter rendeletileg betilt minden politikai pártot, a szélsőjobboldali pártok kivételével. Ez a helyi szociáldemokrata pártszervezet felosztatását is jelentette, s így a megyében működő baloldali munkásoknak is át kellett térni az illegális munkára. Az illegális munka megkezdésére azonban nem sok lehetőség volt. Április 4-én az egeri rendőrség kommunista gyanú miatt letartóztatta az egeri munkásság 21 vezetőjét, akiket másnap a budapesti főkapitányságra szállítottak, innen pedig internálótáborba vitték őket [10]. Bár Balázs Ignác és több társa júliusban az internálótáborból kiszabadult, állandó rendőri felügyelet alatt voltak, s így illegális tevékenységre nem sok lehetőségük nyílt.

Október 15-e után hatalomra jut Szálasi, s vele a fasiszta téboly

legsötétebb napjai köszöntenek az országra. Heves megyében az alispán már október 16-án rendeletet ad ki a „kommunisták, zsidóknak minősülő és megbízhatatlan személyek őrizetbevételéről” [11], majd megjelenik rendelete a rögtönbíráskodás kiterjesztéséről is. Ezeknek alapján október 17-én Egerben letartóztatják Ankli Józsefet, Baktay Gyulát, Balázs Ignácot, Grégász Józsefet, Hajnal Mihályt, Kelemen Ignácot, Kuzman Jánost és Szepesi Andrást, a baloldali munkásság helyi vezetőit [12]. Ugyanezen a napon Gyöngyösön letartóztatják Bakos Károlyt, Demeter Lajost, Huszár Ferencet, Mikulácsik Józsefet, Moletti Mártont és Timár Bélát [13]. Az őrizetbe vettek Kistarcsára szállítják internáló táborba, majd november elején útnak indítják őket Németország felé, ahonnan egyrésztük többé nem is tér vissza [14]. Az elhurcoltak névsora azonban távolról sem teljes. Csupán szórványosan vannak olyan adataink, hogy Roffa Lajost, a tiszafüredi munkásság vezetőjét több társával együtt internálták, vagy Szabó János markazi erdőért a németek elvitték [15]. Feltételezhetően a felsoroltaknál jóval nagyobb a száma azoknak, akiknek a neve nem maradt fenn, akik közvetlenül a felszabadulás előtt estek áldozatul a német és nyilas vandalizmusnak.

A front közeledtével a nyilas terror tetőpontjára hágott. A fasiszta megyei és városi vezetőség már a tisztviselői karban sem bízott meg és október végén az alispán elrendelte, hogy a nyilas pártszolgálatosok az állami és közbiztonsági szervezetekben működjenek közre [16]. Ittasan garázdálkodó felfegyverzett nyilas suhancok vették birtokukba a városokat és falvakat, tartották rettegésben még a vagyonosabb elemeket is. Mindczek kegyetlenségét betetőzte a Heves megyei fasiszta uralom akkor, amikor október végén a kerecsendi erdőben agyonlőtték és kiraboltak 28 deportáltat.

Ilyen körülmények között a polgári lakosság többsége vaióban felszabadítóként várta a szovjet csapatokat. Nem azért mintha a Szovjetunióval vagy a kommunizmussal a polgárság vagy akár a parasztság többsége is szimpatizált volna. Heves megye a magyarországi katolicizmusnak egyik fő erőssége volt, s különösen az egri, gyöngyösi és pétervásári járásban igen nagy volt az egyház befolyása. Az egyház, a hivatalos politikai irányzatnak megfelelően huszonöt éven keresztül tüzelte a népet az „istentelen bolsevizmus” ellen, s ez a sovíniszta és klerikális nevelés természetesen nem maradt hatás nélkül. 1944 őszén viszont csekély kivétellel már a lakosság többsége előtt világos volt, hogy a fasiszta Németország nem nyeri meg a háborút, a szovjet csapatok megérkezése tehát az egyszerű emberek számára a háború befejezését jelentette.

2. A szovjet hadsereg felszabadító harcai Heves megye területén

A megvert német és magyar fasiszta seregeket üldöző szovjet hadsereg 1944 szeptemberére elérte a magyar határt és megkezdte az ország felszabadítását. A magyarországi harcok rendkívül jelentősek voltak a német hadvezetőség szempontjából. Magyarország el-

vesztése azt jelentette a hitleri Németország számára, hogy le kell mondania a magyarországi nyersanyagokról, ki kell vonnia a német csapatokat a Balkánról és végképp bezárul a hurok a fasiszta Németország körül. A szovjet hadsereg tervében is igen komoly helyet foglal el hazánk felszabadítása.

A szovjet hadsereg számára Magyarország felszabadítása Hitler utolsó csatlósának kiválását jelentette, s egyben lényeges előrelépést a háború győzelmes befejezése felé. A magyarországi hadműveletek döntő pontja Budapest felszabadítása volt. A szovjet főparancsnokság terve alapján a Budapest elleni főcsapást a 2. Ukrán Front balszárnyának kellett végrehajtania, a középső és jobbszárny pedig a tiszántúli fasiszta erőket morzsolta fel, majd a Keleti Kárpátokban harcoló fasiszta csapatok visszavonulását elvágva meg kellett nyitnia a Kárpátok hágóit a 4. Ukrán Front csapatai számára [17]. A 2. Ukrán Front jobbszárnyának ezután Magyarország északi részét kellett megtisztítania az ellenségtől és támogatást nyújtani a 4. Ukrán Front harcaihoz.

A szovjet hadsereg október 20-án ér el a Tiszához, s Tiszafüred és a tiszafüredi járás tiszántúli területeinek a felszabadításával megkezdődik Heves megye felszabadítása. Heves megye területének nagyrészt a 2. Ukrán Front állományába tartozó 53. hadsereg 49. és 57. lövészhadtestei tisztítják meg a fasiszta alakulatoktól. A hadsereg jobbszárnyán a 27. hadsereg támad, mely Eger felszabadításában vesz részt és ennek a hadseregnek az egységei szabadítják fel az Egertől Északra fekvő területeket, balszárnyán pedig a 7. gárda hadsereg, mely Heves megyei vonatkozásban Hatvan környékén vesz részt a felszabadító harcokban [18].

A visszavonuló német és magyar alakulatok október 26-án kapaszkodtak meg a Tisza jobbpartján és november 6-ig két állásból álló 6–7 kilométer mély védőövet építettek ki. Poroszló, Sarud és Tiszánána községekben tüzérséggel megerősített erős támaszpontokat képeztek ki. A Tisza jobbpartját november 2-ig a 76. német gyaloghadosztály védte, november 2-ra virradó éjszaka azonban a németeket a 9. magyar határőrségi hadosztály váltotta fel. A 9. hadosztály védelmi területe Pusztarábolytól délre Tiszánánáig terjedt, a Tiszánánától délre eső területet pedig a 25. magyar gyaloghadosztály egységei védték [19]. A visszavonuló alakulatok felrobbantották a tiszafüredi és kiskörei hidat, s tüzérségi és géppuska tüzellel árasztották el a Tisza balpartját, hogy megnehezítsék a szovjet csapatok átkelési előkészületeit. A tiszai védőgátak mögött meghúzódó szovjet katonaság ennek ellenére minden nagyobb nehézség nélkül felkészülhetett a támadásra, a tiszafüredi polgári lakosság viszont anyagiakban és emberéletben komoly károkat szenvedett, a tüzérségi tüztől.

A német hadvezetőség bár a közvetlen frontvonalból kivonta a német egységeket, nem bízott a magyar katonaság harcokésztségében, s Besenyőtelek, Mezőtárkány és Füzesabony térségében komoly német erőket helyezett tartalékba. Itt helyezték el a frontvonalból kivont 76. gyaloghadosztályt, a 8. gyaloghadosztályt és a 24. páncéloshadosztályt. Ezeknek a nagy ütőerőt képező alakulatoknak az volt a fel-

adatuk, hogy szovjet áttörés esetén ellenlökést hajtsanak végre és a Tiszába szorítsák a szovjet csapatokat. A német parancsnokság mint a háború folyamán általában, itt is a magyar alakulatokat igyekezett martaléknak felhasználni. Számított arra, hogy a két hadosztálynyi magyar védősereg nem tudja meggátolni a szovjet csapatok átkelését, ugyanakkor arra is számított, hogy a 9. honvéd hadosztály saját maga feláldozása árán annyira meggyengíti a szovjet támadó éket, hogy annak visszaszorítása nem okoz nagyobb nehézséget a német alakulatoknak.

A tiszafüredi frontszakaszon támadó 57. gyaloghadtest, mely három gyaloghadosztályból állt, s a támadás idejére egy páncéltörő tüzérezreddel, egy harcokosi vadászzászlóaljjal és egy pontonos zászlóaljjal lett megerősítve, 1944 november 3-án kapta meg a harcparancsot a Tiszán való átkelésre az 53. hadsereg parancsnokságától [20]. A hadseregparancsnokság a támadás időpontját november 7-re virradó éjszakában állapította meg. Erre az időpontra a hadtest alegységeinek a Tisza jobb partján a támadáshoz megfelelő hídfőállásokat kellett létesíteni. November 6-ra virradó éjszaka a lövészadosztályok hozzáálltak a parancs végrehajtásához. A hídfő kialakításához utászladikokkal szállították át a lövészszakaszokat. A jobbspartot védő 9. hadosztály egységei felfedezték az előkészületeket, tüzérségi és aknatűzzel árasztották el a folyó balpartját és géppuskával pásztázták a folyó tükrét.

A heves géppuskatűzben a szovjet harcosok emberfeletti hősiességére volt szükség, hogy az átkelést megvalósítsák. Csónakok süllyedtek el, harcosok dőltek ki a sorból, a támadást azonban mégsem szüntették be. A 3. gárda légi deszant ezred alakulatai november 5-én 21 órakor Tiszafüred és Tiszaszőlős között kezdték meg az átkelést. Elsőnek a Kusnov hadnagy parancsnoksága alatt álló szakasz kelt át a folyón. „Az ellenség felfedezte a ladikokat, s erős tüzérségi és aknavető tüzet nyitott az átkelési körzetre, ugyanakkor puska- és géppuskatűzzel pásztázta a folyó tükrét. A jobbspart közelében az egyik ladikot géppuska sorozat érte, megsérült és elsüllyedt. Kusnov hadnagy, nyugalmát megőrizve, nyolc harcossal együtt a hídfőállástól 150 m-re délre kiúszott a partra és a közben beérkezett második ladikból kiugrált katonákkal együtt felvette a harcot a számbeli fölényben lévő ellenséggel. Kusnov hadnagy szakasza lekötötte az ellenséget, s ezzel biztosította a nyomában átkelő 7. lövész század sikeres partra szállását” [21].

„Az 592. lövész ezred 1. zászlóaljának átkelése november 6-án 3 órakor kezdődött. Ez a vállalkozás sokkal sikeresebb volt, mint a Dinnyésháti tanya körzetében megkísérelt átkelés. Az első fordulóban három utászladikon a géppisztolyos szakasz kelt át. A szakasz elérte az ellenséges partot. Gólyakút körzetében egy tenyéryní földdarabkán megvetette a lábát és felvette a harcot az ellenség kisebb csoportjaival.” „A hídfőért vívott harc során hősiességével és bátorságával kitűnt a komszomolista Tyerentyev géppuskás, a Szovjetunió Hőse, aki bár háromszor megsebesült, mégsem hagyta el a harcmezőt,

hanem tovább tüzelt géppuskájával az ellenségre, amíg dühödt ellenlökését vissza nem verték" [22].

November 6-án estére a lövészalakulatok nyolc hídfőállást vettek birtokukba a Tisza jobbpartján és előkészítették a szovjet hadsereg átkelését. Az általános támadás tüzérségi és légi előkészítés után november 7-én a hajnali órákban indult meg. A német hadvezetőség bombázó és harci repülőik bevetésével igyekezett meggátolni az átkelést, a 9. magyar hadosztály pedig ágyútűzzel árasztotta el az átkelő helyeket. A szovjet hadsereg átkelését azonban nem tudták megállítani. November 7-én a kora délelőtti órákra az 57. lövész hadtest átkelése befejeződött és hasonló volt a helyzet a 49. hadtest és a 7. gárdahadsereg frontszakaszán is.

A Poroszlótól Tiszanánaig terjedő frontszakaszt védő 9. magyar hadosztály és a Tiszanánától Pélyig terjedő frontszakaszt védő 25. magyar gyaloghadosztály ellenállása november 7-én estére lényegében megtört. Az első napi harcok credményeként a szovjet alakulatok mintegy 8 kilométer mélységben nyomultak előre a Tisza jobb partján, elfoglalták Újlőrincfalva, Tiszanána és Kisköre községeket, s megkezdték Sarud és Poroszló felszabadítását [23]. November 8-án a Tisza árterületéről kijutva sokkal kedvezőbb terepviszonyok között tovább folytatta támadását a szovjet hadsereg, s Poroszló és Sarud felszabadítása után estig elfoglalta Egerlövő, Kétútköz, Kömlő, Tarnaszentmiklós, Pély községeket. 9-én este, Egerfarmos teljes felszabadítása után Mezőszemere, Mezőtárkány, Besenyőtelek községek északi részén állt a front, s itt átmenetileg le is lassult a szovjet csapatok támadása, mivel a német hadvezetőség a nagyfontosságú miskolci vasútvonal védelme érdekében Füzesabony előtt harcra vetette a 24. német páncélos hadosztályt és a 8. német gyaloghadosztályt. A 9. magyar gyaloghadosztály maradványai ezekbe az alakulatokba szivódtak fel. A november 7-től 9-ig tartó harcokban a 9. magyar határőrségi hadosztály csaknem teljesen felmorzsolódott. Személyi állományának 60 százalékát elvesztette és további önálló akciókra képtelen volt [24].

Az 53. hadsereg balszárnyán a 7. gárdahadsereg és Pliev altábornagy lovas-gépesített alakulata harcolt a fasiszta csapatok ellen. A Tiszán átkelve november 11-én indítják meg támadásukat Karácsond, Vámosgyörk, Jászárokszállás, Nagyfüged irányában. Ezekkel a szovjet alakulatokkal a 4. gépkocsizó SS hadosztály, a 8. magyar tartalék hadosztály, a 46. és 76. német gyaloghadosztály, a 23. és 24. német páncélos hadosztályok álltak szemben. Ezek az alakulatok szilárdan tartották kezükben a miskolci vasútvonal előterét [25]. November 16-ig a szovjet csapatoknak kemény küzdelemben sikerült megtörni az ellenség ellenállását, s elfoglalták Visznek, Adács, Nagyfüged, Vámosgyörk, Gyöngyöshalász községeket és közvetlenül Gyöngyös alá értek. November 17-én a 4. gárda lovashadtest és a 23. harckocsizó hadtest már Gyöngyös birtoklásáért folytatta a harcot. Még ezen a napon elfoglalták Atkárt és megkezdték a város körülvételét. November 18-án már a város külső részein folytak a harcok, azonban csak 19-én sikerült teljesen megtörni a makacsul védekező ellenség ellenállását. Még

ezen a napon felszabadította a szovjet hadsereg a Gyöngyössel szomszédos Abasár, Visonta, Mátrafüred községeket is.

A Gyöngyös elleni támadással párhuzamosan fokozódott a harci tevékenység a Fliev-csoport jobb- és balszárnyán is. Az 53. hadsereg frontszakaszán Füzesabony előtt a német hadvezetőségnek újabb jelentős erők (1. német páncélos hadosztály, 25. magyar gyalog hadosztály, 2. magyar harckocsizó hadosztály, 76. német gyalog hadosztály) harcbevetésével sikerült a szovjet csapatok támadását egy hétre megállítani. Az 53. hadsereg parancsnokságának november 16-i harcparancsa megállapítja, hogy a németek „tűzzel és gyakori ellenlökésekkel igyekeznek feltartóztatni csapataink támadását. Különösen szívósan tartja az ellenség Maklárt és Füzesabonyt” [26]. A szovjet alakulatok november 17-én harapófogóba fogva az ellenséget nyugati és keleti irányból koncentrált támadást indítottak, melynek eredményeképpen a Füzesabony, Maklár, Kerecsend térségében lévő fasiszta alakulatok elmenekültek, vagy felmorzsolódtak. Estére ezek a községek szilárdan a szovjet csapatok birtokában voltak. Tovább folytatva a támadást november 19-én felszabadult Andornaktálya, november 20-án pedig Egerszalók, s ezzel a szovjet csapatok közvetlenül Eger szomszédságába értek.

A Fliev-csoport baloldalán a 4. gárda gépkocsizó hadtest, lovassági és páncélos alakulatokkal megerősítve Újszász, Jászberény irányából indított támadást Hatvan ellen [27]. A német parancsnokság német és magyar alakulatokkal megerősítette a várost és mindenképpen tartani akarta. A szovjet támadó egységek már november 20-án elérték a város határát és Nagygombost elfoglalva északkelet felől megkezdték a város bekerítését. November 26-ra virradó éjszaka a szovjet lovasság nyugatról megkerülte a várost és elvágta a fasiszta csapatok visszavonulási útját, gyalogos és páncélos egységek pedig délről és délnyugatról hatoltak a városba és véres utcai harcban megsemmisítették az ellenséget. „Az ellenséges csapatrészek eldobálva fegyvereiket és műszaki felszerelésüket, futásban kerestek menedéket, de az úton a szovjet lovasság megtámadta és szétverte őket” [28]. November 26-án estére a szovjet alakulatok Hatvant megtisztították a fasiszta csapatoktól.

A visszavonuló német csapatokat mindenhol a legnagyobb barbárság jellemezte. A hódítók kegyetlenségével romboltak és pusztítottak, nem csupán a hadászati objektumokat semmisítették meg, de igyekeztek elrabolni, vagy tönkretenni minden értéket, ami a lakosság élete szempontjából lényeges volt. A felszabadulásról beérkezett községi jelentések tömegesen számolnak be templomok, iskolák, lakóházak, patakhidak felrobbantásáról, élőállatok elhurcolásáról, a villanyvezeték tönkretételéről. Füzesabonyban a vasúti berendezések szétrombolásán túl felrobbantották a templomtornyot és a gabonaraktárt, Makláron november 16-án este felrobbantották a templomokat, a Rima-hidat és Eger patak hídját [29]. Ugyanezen a napon Nagytályán is felrobbantották a templomot, a községbe vezető két hidat és a malomnál levő vízterelőgátat. Ez utóbbinak a felrobbantása különösen súlyosan érintette a községet, mert a patak könnyen eláraszthatta a mélyebben fekvő területeket.

Tófalun felrobbantották a templomot, az iskolát és a lakóházak 40 százalékát. Kerecsenden a templomot, a téglagyárat és a Laskó patak hídját robbantották fel. A robbantások következtében a környező házak is megsérültek. Novajon a németek menekülésük előtt több mint száz lovat és sok tehenet szedtek össze és vittek el, majd felrobbantották a templomot. Meneküléskor magukkal vitték a levettéket és a katonaköteles korú férfi lakosságot is [30]. Csányban az SS hadosztály parancsnoka felszólította a lakosságot, hogy hagyják el a községet. Mivel a lakosok ezt kereken megtagadták, raboltak, fosztogattak és felrobbantották a templomot [31]. A siroki jegyző jelentése a község háza teljes szétrombolásáról számol be: „A harcok kezdetekor a németek a község házát is megszállták, az irattárat a földre dobálták és azon aludtak, később pedig birkaólnak használták fel” [32].

Eger is megsínylette a németek visszavonulását. Megrongálták az állomás épületét, felrobbantották a vasúti sineket, kilenc patakhidat robbantottak fel a városban és több lakóházat az Almagyar utcában [33]. Különös vandalizmus jellemzi a német visszavonulást az eger—putnoki vasútvonal mentén. A szarvaskői alagútba betolattak egy ekrazittal megtöltött mozdonyt és ott felrobbantották. A község állatállományát elvitték, a lakosság pedig egy elhagyott bányában húzta meg magát [34]. Mónosbélien felrobbantották a szénosztályozót, a vasúti és patakhidakat, az állomás épületét és magát a vasúti pályát is [35]. Bélapátfalván a németek magukkal vitték a katonaköteles férfi lakosságot és a levettéket, a cementgyár és mészmű fontosabb gépeit pedig leszerelték és elszállították [36].

Jelentős károkat szenvedtek a megye bányái is. A Mátravidéki Szénbányák Rt. nagybányai, rózsaszentmártoni és gyöngyösi bányáit berobbantották. Az egercséhi szénbánya generátorait és osztályozó-épületét felrobbantották, a tárnákat pedig vízzel árasztották el. A rombolás következtében romokban volt a megye villamos távvezetékének 70 százaléka. A megye 323 két méternél nagyobb nyílású hídja közül 108-at robbantottak fel [37]. Mindezen túlmenően szinte felmérhetetlen az az anyagi kár, amit a polgári lakosság állatállománya és terménye elrablása, vagy megsemmisítése következtében szenvedett.

Az 53. szovjet hadsereg jobbszárnyán támadó 27. hadsereg egységei november 17-én érik el Heves megye határát és a reggeli órákban tüzéségi tűz alá veszik a Novaj községbe behúzódó német egységeket. A délelőtti folyamán megindul a gyalogsági harc, a németek ellenállását azonban csak több napos kemény küzdelemben sikerül megtörni. November 20-ra teljesen a szovjet csapatok kezére kerül a község, s még ezen a napon felszabadítják Ostoros községet is. Ekkor indul meg Ostoros, Kerecsend és Egerszalók felől Eger lövetése. Egerben a német hadvezetőség kihasználva a kedvező terep által kínált lehetőségeket, igyekszik jól megerősített harcállásokat kiépíteni. A várost német páncélos és gyalogos alakulatok védték, kisebb magyar egységek támogatásával [38].

Az Egertől délre és délnyugatra lévő német alakulatok ellenállásának megtörése után november 27-én indul meg az általános támadás

Eger birtokbavételéért. A támadást az 57. hadtest 110. gárda gyaloghadosztálya indítja meg, harckocsizó alakulatok és tüzérség támogatásával [39]. A hadosztálynak jobbról a 27. hadsereg egységei nyújtanak támogatást. November 28-án a Maklár–Kerecsend terepszakaszon támadó egységek már betörnek a város déli részébe, s egészen a vasútállomásig nyomulnak előre. Ezzel párhuzamosan a délnyugati irányból, Egerszalók felől támadó páncélos és gyalogos egységek is betörnek a városba és a Szvorényi úton (ma Vörös Hadsereg útja) csaknem a színházig nyomulnak előre. A németeknek azonban itt sikerül megállítani a támadást. November 29-én a Szépasszonyvölgy felől is megindul a támadás, s az itt harcoló szovjet egységeknek szívós küzdelem után sikerül kijutni a Lyceum épületéig. Az ellenség, hogy a bekerítést elkerülje, kénytelen volt „megerősíteni oldalszárnyait a központi arcvonal gyengítése árán”. A szovjet csapatok „ezt kihasználva, délről vezették a támadást a város felé, melynek vasútállomását elfoglalták, majd pedig behatoltak a város utcáiba. A szovjet harcosok háztömbről háztömbre menve tisztították meg a várost a hitleristáktól”, s igen nagymennyiségű felszerelés és hadianyag került a kezükbe [40]. A német csapatok így 30-án reggelre kénytelenek voltak feladni a város déli részét, estére pedig Bakta és Felnémet felé vonulva teljesen kiűrték a várost.

Az Egerből visszahúzódó német egységek Felnémet és Egerbakta előtt helyezkednek el, egy tüzérséggel megerősített egység pedig a Várhegyen fészkel be magát. Ez a fasiszta alakulat tűz alatt tartja Egert, és az Egerből Felnémet felé vezető utat. A támadás folytatásához előbb ki kellett füstölni a fasisztákat a Várhegyről. A Várhegy elleni támadást a 27. hadsereg alakulatai hajtják végre, akik november 27-én felszabadítják Noszvajt és Síkfőkutat, majd december 10-ig tartó kemény küzdelemben megtisztítják a Várhegyet az ellenségtől és benyomulnak Felsőtárkányba. Felsőtárkány elfoglalása után a Felnémetet megszállva tartó német csapatok helyzete reménytelenné vált, így december 12-én feladják a község védelmét és Szarvaskő alatt építenek ki új védelmi állásokat.

December 12-e az egri lakosságnak is igen emlékezetes. Ekkorra már helyreállt a város normális élete, kinyitottak az üzletek, emberekkel volt tele a piac. A délelőtti órákban német repülőik jelentek meg a város fölött, végiggépfegyverezték a piacot és az utcákat és bombázták a város több pontját. Rombadöntötték a Cifra-kapu tér környékét, a Lyceum mögött egy épületet és a XVIII. századból való ún. Harangöntő-házat. A terrortámadás következtében 20 ház összedőlt, 33 ember meghalt, 87 pedig megsebesült [41].

Az Egertől északra fekvő községeket a 27. hadsereg egységei szabadították fel a fasiszta megszállás alól [42]. A szovjet egységek Felnémet és Felsőtárkány felszabadítása után megpróbálnak dél felől betörni a szarvaskői völgybe, ez azonban több kísérlet ellenére is eredménytelen marad. A németek a sziklás-erdős terepet valóságos erődde építik ki, melynek nyílt terepről való elfoglalása rendkívül nagy véraldozatot követelne a szovjet csapatok részéről. Ugyanakkor a szovjet

csapatoknak sikerül betörni a Berva-völgybe, innen feljutnak a Bükk-hegység nyugati nyúlványaira, gyalogos alakulatokkal megtisztítják a fennsík erdős területeit az ellenségtől és december 17-én felszabadítják Nagyvisnyót és Szilvássvárát [43].

A németeket meglepte a szovjet csapatok átkaroló hadmozdulata. A Szarvaskőtől északra lévő községekben nem tartózkodtak jelentősebb fasiszta alakulatok. A német hadvezetőség Szarvaskő—Egerbakta—Sirok vonalában építette ki fő védelmi vonalát és nem számítottak annak megkerülésére. December 17-e után a megye északi részén jelentősebb ellenállással már nem találkozunk, az itt lévő német egységek, hogy elkerüljék a bekerítést, harc nélkül, vagy kisebb ellenállás után vonultak vissza Pétervására felé. December 20-án felszabadul Mónosbél és Bélapátfalva, 21-én Balaton, Bekölce, Hevesaranyos, Mikófalva, december 22-én pedig Szarvaskőt is feladják a németek [44]. December 23-án és 24-én felszabadul Pétervására, Váraszó, Erdőkövesd, Istenmezeje, s ezzel a 27. hadsereg alakulatai ki is lépnek megyénkől, tovább üldözve az ellenséget Salgótarján felé.

A németek ellenállását a megye északi részén gyengítették a szét-szórta működő kisebb partizáncsoportok is. Ilyenek működtek Egercsehi és Bekölce környékén, valamint Ivád és Pétervására közt. Az egercsehi környékén lévő partizánokra, akik részben katonaszökevények, részben bányászok voltak, Acsay nyilas hadnagy vadászott, Ivád—Pétervására között pedig Ivádi Gábor, az ivádi földesúr vezette a partizánok elleni harcot [45]. Az 1945 márciusában kiküldött I. sz. megyei toborzó bizottság jelentése szerint Pétervására környékén „majdnem az egész férfi lakosság a hegyek közé menekült”, „amikor a németek és nyilasok el akarták hurcolni őket” [46]. Ezek az emberek feltételezhetően nem fegyvertelenül várták a németek és nyilasok hajtóvadászatát, s fellépésükkel, ha csekély mértékben is, de hozzájárultak a szovjet csapatok sikeres előnyomulásához.

A megye nyugati részén a 7. gárda hadsereg és a Pliev-csoport alakulatai Gyöngyös felszabadítása után nyugati irányban törnek előre és november 21-én elfoglalják Gyöngyössolymos, november 22-én pedig Gyöngyöstarján, Markaz és Nagyréde községeket. A 23. harcokszó hadtest és a 6. gárda lovas hadtest Petőfibánya, Selyp, Apc, Lőrinci, Nagykökényes és Zagyvaszántó felszabadítása után átlépi a megyehatárt és tovább nyomul Balassagyarmat felé [47].

A középső frontszakaszon támadó 53. hadsereg egységeinek, a 49. és 57. hadtestnek sokkal keményebb küzdelmet kellett vívni az előrejutásért. A hadsereg parancsnokságnak az volt a terve, hogy a főcsapást a jobbszárnyon, az 57. hadtest támadási sávjában méri az ellenségre, a Tarna völgyén keresztül, Recsk irányában [48]. A német parancsnokság azonban a Mátra hegységre támaszkodva, a déli lejtőkön egy összefüggő megerősített védelmi vonalat épített ki, mely Szarvaskőtől indult ki és Siroktól délre, Mátraházától délre húzódott Gyöngyösorosziig. Az erdős-hegyes terep jó védelmet nyújtott a fasiszta csapatoknak, a szovjet harcosoknak viszont teljesen nyílt terepen kellett az ellenséges tűzfészeket megközelíteni.

A gyalogos hadosztályoknak az 5. repülő hadosztály és a 17. gárda aknavető ezred nyújtott támogatást. A szovjet légitörő és tüzérség december közepére megtörték a fasiszta csapatok ellenállását és előkészítették a gyalogság támadását. „A szovjet csapatok a hitlerista védelem felgöngyölítésénél azt a jól bevált módszert alkalmazták, hogy miután a lövegek, aknavetők, katyusák tüze alaposan megdolgozta a fasiszta állásokat, a páncélosok és lövészek merész rohammal feldarabolták a védelmet, majd bekerítéssel egymástól elszigetelték és egyenként megsemmisítették a támpontokat” [49]. A Tarna völgyében támadó szovjet éknek már november 30-án sikerül Sirokra betörni, nem tudják azonban felszámolni a német védelmet és december 22-ig a község hadszíntérré válik. December 17-én a 49. hadtest balszárnyán Gyöngyösoroszinál áttörik a német védelmet, 18-án felszabadul Mátraszentimre és Mátraszentistván, december 21-ig felszabadul Bodony, Parád, Recsk és Mátraderecske, s így a Siroknál lévő német alakulatok, hogy a bekerítést elkerüljék, északnyugati irányba, Szajla–Ivád felé húzódnak vissza.

A szovjet hadsereg hősiességei következtében december 24-én az utolsó Heves megyei község is felszabadult a fasiszta megszállás alól. A Vörös Hadsereg nyugati irányban haladva átlépte a megye határát és Salgótarján–Balassagyarmat felé üldözte az ellenséget. A megye felszabadításáért folytatott közel két hónapos küzdelem hatalmas áldozatot követelt a szovjet hadseregtől. Szovjet harcosok ezrei ontották véréüket azért, hogy népünk megindulhasson a szabadság és felemelkedés útján. Nem ismeretes előttünk a hősöknek a száma, akik szerte a megyében elestek a fasisztákkal vívott küzdelemben, de csupán az Eger felszabadításáért vívott harcokban több mint 300 szovjet katona áldozta fel életét. Népünk halála és kegyelete övezi a közös sírokat, hol örök álmukat alusszák.

A Vörös Hadsereg felszabadító harcának felmérhetetlen jelentősége van népünk életében. Számos esetben szovjet katonák adták az első meleg ételt a pincékben meghúzódó, szűkölködő lakosságnak. Részt vettek az utak, vasutak, gyárak helyreállításában, hogy a lerombolt országban mielőbb ismét megindulhasson az élet. Lovakat, kocsikat kölcsönöztek a mezőgazdasági munkákhoz, segítették a demokratikus élet kibontakozását. A felszabadulással vált lehetővé, hogy a magyar nép a Kommunista Párt vezetésével meginduljon a demokratikus fejlődés útján, majd lerázva a földesúri és tőkés elnyomást, megteremtse a proletárdiktatúra előfeltételeit. A Vörös Hadsereg jelenlétének volt köszönhető az is, hogy a megvert de meg nem semmisített uralkodó osztályok nem próbáltak meg fegyveres ellenállást kifejteni, hanem csupán politikai síkon igyekeztek meggátolni népi demokratikus fejlődésünket.

3. A demokratikus újjászületés kezdete

Budapest körül és a Dunántúlon még tombolt a harc, s a fasiszta terror még szedte áldozatait, amikor a felszabadított országrészekben, városokban és falvakban a nép demokratikus erői hozzàkezdtek, hogy a romokat eltüntetve felépítsék a demokratikus új Magyarországot. Az újjászületés programját a Magyar Kommunista Párt állította össze, s ezt fogadta el a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front. A függetlenségi front 1944. december 2-án alakult meg Szegeden a kommunista párt, a szociáldemokrata párt, a kisgazdapárt, a parasztpárt, a polgári demokrata párt és a szakszervezetek részvételével [50]. A függetlenségi front már alakuló ülésén elfogadta a kommunista párt által beterjesztett programtervezetet és ennek alapján kezdte meg működését.

A Magyar Kommunista Párt által elkészített program valódi harci program volt és az adott helyzetben alkalmas volt arra, hogy az egész népet mozgósítsa a kitűzött célok megvalósítása érdekében. A program követelte a hazaáruló, fasiszta és népellenes elemekkel való leszámolást, a politikai szabadságjogok biztosítását, a széleskörű földreformot, a bányák államosítását, a kartellek és nagybankok állami ellenőrzését, munkásvédelmi törvényeket, demokratikus külpolitikát [51]. Kimondta a program, hogy „a demokratikus átalakulás biztosítására községenként és városonként a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált Hitler-ellenes hazafiakból nemzeti bizottságokat kell teremteni. A nemzeti bizottságok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei, melyek egyesítik a demokratikus, hazafias erőket, és vezetik a harcot a demokratikus, népi Magyarországért.”

Ez a program alkalmas volt arra, hogy a magyarság 1848 óta vajudó nagy kérdéseit: a nemzeti függetlenség kérdését, a demokrácia kérdését és a földkérdést, a dolgozó tömegek érdekeinek megfelelően oldja meg. Lényegében polgári demokratikus követeléseket tartalmazó program, amely azonban egyes pontjaiban már túlmutat a polgári demokratikus követeléseken, ugyanakkor a munkáspártok — elsősorban a kommunista párt — részvétele az átalakulásért folytatott harcban, sejtetni engedik, hogy ezen programpontok csupán első lépéseit képezik egy valóban nagy, történelmi átalakulási folyamatnak. 1944. őszén a függetlenségi front programja lehetővé tette, hogy a kommunista párt minden antifasiszta és antifeudális erőt maga köré tömörítsen az új demokratikus Magyarország megteremtéséért folytatott küzdelemben.

A függetlenségi front programja alapján 1944. december 21-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, december 22-én pedig megválasztották az Ideiglenes Kormány tagjait. Ezek a napok határvövet jelentenek népünk történetében. Megtörtént a népi demokratikus Magyarország alapjainak a lerakása, s ezek után országos méretekben kezdetét vehette a demokratikus állami szervek kiépítése.

Ezek voltak azok az elvek és tényezők, amelyek Heves megyei viszonylatban is a kibontakozó új élet körvonalait meghatározták. Az országos eseményeket természetesen nem lehet sematikusan ráhúzni

a Heves megyei viszonyokra. A demokratikus élet kibontakozásánál figyelembe kell vennünk azokat a tényezőket is, amelyek évtizedeken keresztül uralkodtak Heves megyében, amelyeket a kialakuló új rend átkos örökségül kapott a fasiszta rendszertől és amelyek a felszabadulás tényével nem tűntek el, sőt több-kevesebb intenzitással még elég hosszú időn keresztül éreztették hatásukat.

Figyelembe kell vennünk először is a megye gazdasági helyzetét. Heves megye még az agrár-ipari fejlettségű Magyarországon is, a csak nem kizárólag agrár jellegű megyékhez tartozott. Mindössze néhány jelentősebb ipari üzeme volt, ezek közül is azonban a hatvani cukorgyár idényjellegű volt, az egri dohánygyár csaknem kizárólag nőket foglalkoztatott, mindössze a bélapátfalvi és selypi cementgyár foglalkoztatott nagyobb számú férfi munkaeőt. A megye bányái közül csupán az egercsehi szénbányában és a recski ércbányában találunk nagyobb létszámú munkást, a többi bányauzem még csupán a feltárás állapotában van.

A megye mezőgazdaságára a nagybirtok uralma nyomta rá a bélyegét. A megye földterületének 27,4 %-a az ezer holdon felüli birtokok kezén volt, csak az egri érsekség és káptalan több mint 100 000 hold földdel rendelkezett. A nagybirtok árnyékában meghúzódó kis- és középparasztság számára nem nyílt lehetőség a gazdasági fejlődésre, önálló egzisztenciájukat egyre inkább elvesztették, a nagybirtok rendelkezésére álló olcsó tartalékmunkaeörvé váltak. Különösen kiütkezött ez az egri és pétervásári járás községeiben, ahol a kevés szántóföld a legminimálisabb igények kielégítését sem tette lehetővé, s ahonnan tavasztól őszig a munkások százai jártak dolgozni az ország más vidékeire.

Ez a gazdasági helyzet jelentős mértékben meghatározta a megye társadalmi és politikai arculatát is. Az Eger patak vizében még a XX. században is a papokat uralták a békák, s az érsekség súlya ránehezedett a megyeszékhelyre, kisugárzása pedig érezhető volt az egész megyében. Az egri polgárság gazdasági pozícióit féltve képtelen arra, hogy kisebb renitenskedéstől eltekintve, szembe szálljon az érsekség hatalmával. Az érsekség és káptalan képviselőtestületi tagjai ott ültek a megye és a város törvényhozásában, s ezen szerveken keresztül kezükben tartották a hivatali apparátust is. Mindössze a helyi munkásság volt az, mely szívósan küzdött az egyház hatalma ellen, a felszabadulásig azonban ez a harc is csak átmeneti eredményeket hozott.

A megye másik városa Gyöngyös lényegesen különbözött Eger-től. A papság ugyan főleg a parasztság körében itt is nagy befolyással rendelkezett, azonban a századforduló után Gyöngyösön kialakult és megerősödött egy liberális-szabadkőműves polgári réteg, mely a papsággal szemben a maga önálló törekvéseit igyekezett érvényesíteni. Ezek mellett az irányzatok mellett azonban Gyöngyösön mindenféle politikai irányzat jó talajra talált. A munkásmozgalom is erősebb volt Gyöngyösön mint Egerben, viszont főleg az 1940-es években a nyilas mozgalom is befészkelte magát Gyöngyösre és a gyöngyösi járásba.

Társadalmi összetétel és politikai arculat szempontjából lényeges

különbség volt a megye községei között is. A megye déli részén a hevesi és tiszafüredi járásban az egyház befolyása nem érződött annyira, itt elsősorban a gazdagparasztságnak a kezében volt a vezető szerep. Itt már a felszabadulás előtt is a kisczempártoknak volt némi befolyása, s ez a hatás a felszabadulás után növekedett. Ugyanakkor egyes községekben, pl. Tiszafüreden, Tiszaigaron, Tiszanánán erőteljes volt a földmunkásmozgalom is.

A megye északi részén levő községekben a katolikus egyház befolyása már sokkal inkább érvényesült. Itt csak néhány olyan község volt, ahol a lakosság egy része szemben állt az egyházzal, mint pl. Bekölce, Egerszalók, Egercsehi, Balaton, általában azok a községek, ahol a lakosság egy része ipari munkás volt. Ezeknek a községeknek a lakói a felszabadulás után többségükben a kommunista párt mellé álltak, s komoly támogatást nyújtottak az átalakulásért folytatott küzdelemben. A Mátra hegyei közé bezárt falvak lakosságának többsége viszont szinte középkori állapotok között érte meg a felszabadulást. Hasznos, Mátraverébély, Szentkút még a felszabadulás után is búcsújáróhelyek voltak, ahol ősi babonák kötötték gúzsba az embereket, s ezeken a helyeken az egyház tekintélye elvitathatatlan volt.

Ezek azok a tényezők, amelyeket a felszabadulás után kialakult helyzet vizsgálatánál figyelembe kell vennünk. Ezek közül is leglényegesebb a katolikus papság befolyása és állásfoglalása. A katolikus papság az ellenforradalmi rendszer egyik fő támasza volt. A Tanácsköztársaság megdöntése után az egyház szentesítette a kialakuló ellenforradalmi rendszert és minden erővel igyekezett sárbatiporni a proletárdiktatúra emlékét. Ha figyelembe vesszük az egyház nagy befolyását a megyében, akkor elképzelhető, hogy ez az antikommunista propaganda nem maradt hatástalan. A felszabadulás után a nagybirtok felosztása kihúzta az anyagi alapot az egyház alól, tömegbefolyása azonban hosszú időn keresztül kedvezőtlenül éreztette hatását.

A felszabadulással a régi közigazgatás teljesen felbomlott. November 25-én — mikor Eger ostroma megindult — a nyilas megyei és városi vezetőség elmenekült a városból. December 2-án a megszálló szovjet csapatok parancsnoka magához kérte az itthon maradt tisztviselőket és megbeszélte velük a közigazgatás újjászervezésének a lehetőségeit. A demokratikus közigazgatás kialakítását rendkívüli körülmények között kellett megkezdeni. Az elmenekült vezetőség magával vitte a pénzkészletet, a hivatali berendezést pedig megrongálták. A harci cselekmények következtében megrongálódtak az épületek, az ablaküvegek betörték, nem volt papír, nem volt írószer [52]. A felszabadított területeken gátolta a közigazgatás beindítását a közlekedési eszközök hiánya is. Megyei viszonylatban a közigazgatási apparátust csak 1945 január végére sikerült újra valamennyire is beindítani.

A közigazgatás újjászervezésénél a legnagyobb nehézséget a demokratikus érzelmű tisztviselői kar hiánya jelentette. A felszabadulás után kialakuló demokratikus pártok jelölése alapján a megye alispánja Bartha István megyei tisztviselő lett, a polgármesteri tisztséget pedig dr. Takács László városi tisztviselő töltötte be [53]. December 22-e után

a kormány Milassin Kornél nyugalmazott ezredest nevezte ki a megye élére kormánybiztos főispánul. December végéig Egerben sikerült kiépíteni a megyei és városi közigazgatás szervezeteit, megszervezték a demokratikus rendőrséget, újjászervezték a bíróságot és ügyészséget, megszervezték a posta és a pénzügyigazgatóság munkáját.

December 2-án már plakátok jelentek meg Eger utcáin, melyben felhívták a lakosságot, hogy térjenek vissza lakásaikba, kezdjék meg a romok eltakarítását, induljon meg a normális, mindennapi élet. December 23-án a szovjet katonai parancsnokság papír segítségével megjelent az első demokratikus lap az Igazság, január elején pedig megkezdődött az iskolai oktatás is [54]. Az akadozó közellátás megjavítása érdekében január elején megszervezték a közellátási osztályt, mely rendeletben hívta fel a piaci árusokat az árusítás megkezdésére, kilátásba helyezve, hogy aki január 21-ig nem kezdi meg az árusítást, attól az engedélyt bevonják [55]. Ugyancsak január elején felállították a közmunka hivatalt, s ettől kezdve ha nem is teljesen kifogástalanul, de szervezeten megindul a városi romok eltakarítása. A városi mérnöki hivatal február 26-i jelentése már arról számol be, hogy tartósabb gyaloghídat tudtak építeni a Kossuth-téren, az Irgalmas utcánál, a Malom utcánál és a Káptalan utcánál. A helyi szovjet parancsnokság tevékenyen támogatta ezeket az akciókat. Építőanyagot és szállítóeszközöket biztosított, sőt a Szmeccsányi utcánál az első kocsihídat szovjet alakulatok építették fel [56]. Ugyancsak januárban kezdték meg a felrobbantott Almagyar utcai házak romjainak az eltakarítását is.

A felszabadulás utáni napokban azonnal megindult a községekben is az új élet kibontakozása. Az emberek előjöttek a pincékből és kényszeróvóhelyekről, megismerkedtek a szovjet harcosokkal és saját tapasztalatok alapján győződtek meg a szovjetellenes fasiszta propaganda valótlanágáról. Számos jelentés és szóbeli visszaemlékezés beszámol arról, hogy a szovjet alakulatok valóban felszabadítóként, barátként bántak a polgári lakossággal. Szovjet harcosok részt vettek az utak, hidak helyreállításában, sok helyen a szovjet katonák jelenléte tette lehetővé a mezőgazdasági munkák beindítását. A visszavonuló németek által lerakott aknák sok község határában okozták dolgozó emberek halálát és megnehezítették a mezőgazdasági munkák végzését. Sirok határában 1945 márciusáig 24 esetben okoztak szerencsétlenséget felrobbanó aknák [57], a gyöngyösi járási főjegyző pedig április elején hivatalosan is a szovjet katonai parancsnokságtól kér segítséget, hogy Gyöngyöspata és Szücsi határát megtisztítsák a hátramaradt aknáktól [58].

A többé-kevésbé épen maradt üzemekben azonnal megindult a termelés, a megrongált üzemekben pedig megkezdték a helyreállító munkákat. Petőfibányán már december 10-én megindult a szénbányászás, hogy a családoknak és a helyi szovjet alakulatoknak biztosítsák a tüzelőt. Az egercsehi szénbánya helyreállítása és beindítása emberfeletti munkát követelt a dolgozóktól. A németek felrobbantották a villanytelepet, megrongálták a turbinákat, a tárnákat pedig talajvíz árasztotta el. December 21-én szabadult fel a bányatelep, de december

24-én Garamszögi József 14 munkással már leszállt a bányába, hogy víztelenítsék a tárnákat és megmentsek a bányagépeket a pusztulástól. Emberek hajtották nyolc napon keresztül a szállítókas kerekeit, hogy ne akadjon meg a munka.

A felszínen lévő munkások ezalatt Palla Ferenc és Bóta János vezetésével hozzákezdték a generátor és a turbinák kijavításához. Tíz napi megfeszített munka eredményeként két 360 kw-os generátorból sikerült egyet készíteni és az egyik turbinát is sikerült üzemképes állapotba hozni [59]. A turbinák segítségével megindult a bányavíz kiszivattyúzása, pár nap múlva pedig megindult a termelés.

A bányamentés megindulása után, január 3-án kezdődött meg a mónosbéli szénosztályozó épületének és gépeinek a kijavítása is. Mivel az üzemvezető elmenekült, a munkások maguk kezdtek hozzá a munka megindításához. Egy hónap alatt egercsehi és bélapátfalvi munkások segítségével helyreállították a villanymotorokat és a sodronykötélpályát, megindulhatott a szénszállítás [60]. Az egercsehi szennet két épen maradt vasúti kocsival a bélapátfalvi cementgyárhoz szállították, a cementgyári erőmű pedig mindaddig segített árammal ellátni a bányát, míg a cementgyártás megindulhatott.

A felszabadulással a régi közigazgatás is szétszóródott, nem volt aki a községek életét irányítsa. A helyi demokratikus erőkre várt a feladat, hogy új alapokra helyezve megszervezzék a községek életét. Nagy volt azonban a tanácstalanság, a bizonytalanság mindenfelé. A megszálló szovjet csapatok parancsnokságai nem avatkoztak bele a községek életébe, a demokratikus élet kiindulásához azonban az indítást mégis számos községben ők adták meg. Tanner József: Egerszalók című könyvében a következőket írja: „Még azon a napon (a felszabadulás napján — N. J.) fiatal szovjet tiszt jött át Kerecsendről. Összehívta a falu vezetőit, és bejelentette, hogy ő a község parancsnoka. Most már azon legyünk — mondotta —, hogy minél hamarabb térjen vissza a békés élet. A gyerekek járjanak iskolába, a pap végezze az istentiszteletet. Lehet már harangozni is. Megalakulhatnak a politikai pártok. Minden demokratikus párt működhet. Ezután visszament Kerecsendre. Nem is jött többé Szalókra” [61].

A szovjet hadsereg szétzúzta a fasiszta államgépezetet, meghozta népünk számára a szabadságot, azonban dolgozó népünkre várt a feladat, hogy az adott kereteket megfelelő tartalommal megtöltse. A községi közigazgatás újjászervezése Heves megyében csak 1945 január közepén indul meg. A községekben azonban addig sem állt meg az élet. Az elmenekült, vagy leváltott községi vezetők helyét tanítók, vagy kéréskező parasztemberek foglalják el, demokratikus pártokat hoznak létre, megszervezik a nemzeti bizottságokat, irányítják a községek közellátását és újjáépítését, terveket készítenek a földreform megvalósítására. A nép gyakorlatban mutatta meg, érett arra, hogy saját sorsának irányítója legyen.

J E G Y Z E T E K

- [1] Eger, 1944. január 7.
- [2] Egri Állami Levéltár (EÁL) Heves vármegye alispánjának féléves jelentése 1944. 57. oldal.
- [3] Eger, 1944. március 6.
- [4] EÁL Heves vármegye alispánjának jelentése 1944. 57. oldal.
- [5] EÁL Heves vármegye alispánjának jelentése 1944. 77. oldal.
- [6] Eger, 1944. július 17-i és augusztus 18-i száma.
- [7] EÁL Heves vármegye alispánjának féléves jelentése 1944. 80. oldal.
- [8] EÁL U. o. 65. oldal.
- [9] Heves vármegye Hivatalos Lapja, 1944. július 20—1944. augusztus 5.
- [10] Szokodi József: Adatok az egri munkásmozgalom történetéből. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve IV. köt. 369.
- [11] EÁL Alispáni iratok 19 585/1944.
- [12] EÁL Nemzeti bizottsági iratok A/7/215/945.
- [13] Gyöngyösi Néplap, 1948. május 2.
- [14] Szokodi József: Idézett mű 370. oldal.
- [15] EÁL 239/2/1945. Gyöngyösi főjegyzői hivatal iratai.
- [16] EÁL Alispáni iratok 20 164/1944.
- [17] Zentai Gyula: A Szovjet Hadsereg hadműveletei Magyarország felszabadításáért. Hadtörténeli Köziemények, 1954. 20. oldal.
- [18] Ribin—Ogarjev: Az 57. lövészhadtest átkelése a Tiszán 1944. novemberében Egertől 50 km-re Délkeletre. Fejezetek hazánk felszabadulásának történetéből. Budapest, 1960. 9. oldal.
- [19] U. o. 13. oldal.
- [20] Archiv Miniszttersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 409, op. 10 057. D. 342. Az 53. Hds. PK. 0042/hdm. sz. Hareparancsa.
- [21] Ribin—Ogarjev: I. m. 42. oldal.
- [22] Ribin—Ogarjev: I. m. 44. oldal.
- [23] Ribin—Ogarjev: I. m. 53—54. oldal.
- [24] Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei hazánkban. Bp., 1955. 77. oldal.
- [25] Archiv Miniszttersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 645, op. 15 742. D. 1. Pliev csoport 003/hdm. sz. Hareparancsa 1944. november 10.
- [26] Archiv Miniszttersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 409, op. 10 057. D. 342. Az 53. Hds. PK 0044/hdm. sz. Hareparancsa 1944. november 16.
- [27] Archiv Miniszttersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 645, op. 15 742. D. 1. Pliev csoport 003/hdm. sz. Hareparancsa 1944. november 10.
- [28] Felszabadulás. Dokumentumok. Bp. 1955. 56. oldal. A szovjet tájékoztató iroda hadijelentéséből.
- [29] Gulyás József, Farmati László, Nagy Ferenc maklári lakosok személyes visszaemlékezése.
- [30] Fürj Nándor, Csuhai Miklós, Bartók Imre novaji lakosok személyes visszaemlékezése.
- [31] Tóth Sándor: Idézett mű 96. oldal.
- [32] EÁL 231/1/1945. Sirok község iratanyaga.
- [33] Kolacskovszki Lajos Heves megye felszabadítása a Vörös Hadsereg által 1944. őszén. Kézirat EÁL.
- [34] Jakab József, Barta János, Kiss Miklós szarvaskői lakosok személyes visszaemlékezése.
- [35] Id. Szőke G. András és Horváth László monoshéli lakosok személyes visszaemlékezése.
- [36] Stáber István, Sas Béla, Molnár István bélapátfalvi lakosok személyes visszaemlékezése.
- [37] Kolacskovszki: Idézett mű 16. oldal.
- [38] Kolacskovszki: Idézett mű 4. oldal.
- [39] Archiv Miniszttersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 409, op. 10 057. D. 342. Az 53. Hds. PK. 0044/hdm. sz. Hareparancsa 1944. november 16. A hadsereg-

parancsnokság harcparancsa az 57. hadtest sávhatárait a következőkben adja meg:

— 110. gd. gy. ho. balsávhatár: Szihalom, Maklár, Egerszalók, Alsórozsna, Terpes, Nádújfalu, Kozár, Kotrocó. Minden pont Kozáron kívül a 110. gd. gy. ho.-nak bezárva.

— 228. gy. ho. balsávhatár: Füzesabony, Kerecsend, Egerszólát, Sirok, Kisterenye, Karancsság. Minden pont Kisterenye kivételével a 228. gy. ho.-nak bezárva.

— 1. gd. ld. ho. balsávhatár: Dormánd, Feldebrő, Kisnána, Parád, Nagybátony, Lucin, Nagyec. Minden pont Feldebrő, Kisnána kivételével az 1. gd. ld. ho.-nak bezárva.

203. gy. ho. balsávhatára: a hdt. sávhatára Kisnánáig. Kisnána elfoglalása után a hadosztályt ki kell vonni a hadsereg tartalékába.

- [40] Felszabadulás. Dokumentumok, Bp., 1955. 58. oldal. A szovjet tájékoztató iroda hadijelentéséből.
- [41] Kolacskovszki: Idézett mű 11. oldal.
- [42] Archiv Minisizersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 409, op. 10 057. D. 342. Az 53. Hds. PK. 0044/hdm. sz. Harcparancsa 1944. november 16.
- [43] Kolacskovszkij: Idézett m. 13. oldal.
- [44] A Szarvaskőtől Nagyvisnyóig terjedő terepszekasz elfoglalásával kapcsolatban nem rendelkezünk pontos adatokkal. Az 53. és 27. hadsereg támadási iránya azonban adott, a felsorolt községek a 27. hadsereg támadási sávjába tartoztak. Kolacskovszki idézett munkájában utal arra, hogy a szovjet csapatok a Berva völgyön és a Bükk hegységen keresztül törtek előre. Ezt megerősíti az is, hogy a putnoki vasútvonal mentén lévő községek közül először december 17-én Nagyvisnyó szabadult fel. Belpátfalva lakói úgy emlékeznek vissza a felszabadulásra, hogy a szovjet harcosok „észak-kelet irányból jöttek be a faluba, a lakosság által kis-szorosnak és nagy-szorosnak nevezett völgyekben”. Mónosbél, Belpátfalva, Mikófalva visszaemlékezéseiben egyaránt az olvasható, a németek harc nélkül vonultak vissza, hogy a bekerítést elkerüljék.
- [45] Heves Népe — Gyöngyösi Néplap, 1947. márcus 9.
- [46] EÁL Nemzeti Bizottság iratok A/1b/1945.
- [47] Archiv Minisizersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 645, op. 15 742. D. 1. Pliev csoport 008/hdm. sz. Harcparancsa 1944. november 16.
- [48] Archiv Minisizersztvo Oboronü Sz. Sz. Sz. R. fond. 409, op. 10 057. D. 342. Az 53. Hds. PK. 0044/hdm. sz. Harcparancsa 1944. november 16.
- [49] Tóth Sándor: Idézett mű 91. oldal.
- [50] Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp., 1955. 150. oldal.
- [51] Néplap, 1944. november 30. Különlenyomat.
- [52] EÁL Letét. 2179. A megyei számvevőségi főnök jelentése.
- [53] Kolacskovszki: Idézett mű 17. oldal.
- [54] Kolacskovszki: Idézett mű 10. oldal.
- [55] Igazság. 1945. január 11.
- [56] EÁL Nemzeti Bizottság iratok A/1b/1118/1945. Városi mérnöki hivatal jelentése.
- [57] EÁL 231/1/1945. Sirok község iratanyaga.
- [58] EÁL 239/2/1945. Gyöngyösi főjegyzői hivatal iratai.
- [59] Horváth Nándor, Krivos Ignác, Telek Lajos egercsehi lakosok személyes visszaemlékezése. Az Egercsehi Kőszénhánya Rt. üzleti jelentése alapján ugyanezeket közli Kolossa Tibor: A szénbányák államosítása c. tanulmányában. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Bp., 1955. 416. oldal.
- [60] Id. Szőke G. András és Horváth László mónosbéli lakosok személyes visszaemlékezése.
- [61] Tanner József: Egerszalók. Bp., 1961. 237. oldal.